

ДАВНЯ ТА СЕРЕДНЬОВІЧНА АРХЕОЛОГІЯ УКРАЇНИ

УДК 902:069.01(477.43)»2024»

Сергій Семенчук,
доцент кафедри суспільних дисциплін
Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії,
кандидат історичних наук, доцент,
почесний краєзнавець Хмельниччини,
старший науковий співробітник відділу охорони пам'яток
Хмельницького обласного науково-методичного центру
культури і мистецтва.

Тарас Проказюк,
старший науковий співробітник відділу охорони пам'яток
Хмельницького обласного науково-методичного центру
культури і мистецтва, магістр історії.

ПАМ'ЯТКООХОРОННІ РОЗВІДКИ ОБ'ЄКТІВ ТА ПАМ'ЯТОК АРХЕОЛОГІЇ ХМЕЛЬНИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ У 2024 РОЦІ

У публікації висвітлено результати пам'яткоохоронних археологічних розвідок, проведених у 2024 році старшими науковими співробітниками Хмельницького обласного науково-методичного центру культури і мистецтва Сергієм Семенчуком та Тарасом Проказюком на території Хмельницької області. Увагу зосереджено на обстеженні та фіксації об'єктів археологічної спадщини, зокрема поселення у с. Комарівка, та курганних групах у селах Манівці та Дружне. Проаналізовано стан збереженості пам'яток, їх просторову локалізацію, основні характеристики та значення для вивчення давньої історії регіону. Отримані результати мають важливе значення для охорони та подальшого дослідження археологічної спадщини Хмельниччини.

Ключові слова: пам'ятка, об'єкт, поселення, курган, охоронна зона.

Виготовлення пам'яткоохоронної облікової документації є важливим інструментом державної політики у сфері охорони культурної спадщини відповідно до вимог Закон України «Про охорону культурної спадщини». Основними цілями такої документації є:

1. ідентифікація та наукова фіксація об'єкта;
2. підготовка матеріалів для надання правового статусу;
3. визначення предмета охорони та меж території пам'ятки;
4. формування джерельної бази для наукового й управлінського використання;
5. забезпечення моніторингу стану збереження.

Метою дослідження є узагальнення та науковий аналіз результатів пам'яткоохоронних археологічних розвідок, проведених у 2024 році на території Хмельницької області з метою виявлення, обстеження, фіксації та оцінки стану збереженості об'єктів археології, визначення їх просторової локалізації, культурно-хронологічної належності та значення для подальшого вивчення і збереження історико-культурної спадщини регіону.

Пам'яткоохоронна експедиція здійснила археологічну розвідку в околицях с. Комарівка 21 серпня 2024 року. З'ясовано, що об'єкт знаходиться в межах села Комарівка Крупецької територіальної громади Шепетівського району Хмельницької області. Розташований в заплаві лівого берега річки Горинь, у північній частині с. Комарівка.

З'ясовано, що археологічна ситуація долини річки Горинь тісно пов'язана з геоморфологічною структурою території досліджуваного регіону, що характеризується наявністю голоценових та пізньоглаціальних терас. Також тут проступають силурські скелі та виходять на поверхню природні ресурси, сформовані в період крейди, міоцена і кембрія. Заплава та надзаплавні тераси

річки Горинь, що тут проходять, складені з алювіальних відкладень. Дані відкладення широко представлені пісками, супісками та суглинками (Цись 1951, с. 38).

Крупецька територіальна громада, як і Нетішинська та Славутська міські громади, багата археологічними нашаруваннями різних періодів розвитку людства. З початку ХХ ст. зібрано та зафіксовано чималу джерельну базу доби мезоліту, неоліту, бронзового віку, скіфських часів (Тереножкин 1957, с. 10), черняхівської культури та Давньоруського часу. Це підтверджується науковими дослідженнями таких археологів як: С. С. Гамченко, А. П. Савчук, В. І. Канівець, С. С. Березанська, І. С. Винокур, В. І. Якубовський, В. О. Самолук та ін.

Дослідженням курганних насипів на території Хмельниччини у різний час займалися Д. Я. Самоквасов, В. Б. Антонович, С. С. Гамченко, В. І. Кочубей, М. Д. Савіцький (1920–1930-ті роки); Ю. В. Кухаренко, І. К. Свешніков, С. С. Березанська, В. К. Пясецький, І. С. Винокур, А. Ф. Гуцал, В. П. Мегей, В. А. Захар'єв, К. П. Бунятян, Г. В. Охріменко, Я. П. Гершкович, В. І. Якубовський.

Вагомі польові результати були досягнуті під час робіт у 1950-1952 роках спеціального загону Волинської експедиції Інституту археології АН УРСР (Горячова 2010). У 1985 р. археологічною експедицією Кам'янець-Подільського педінституту було зібрано колекцію кам'яних знарядь тшинецько-комарівської культури XVI-XV ст. до н. е.: вістря стріл, сокири, ножі, кам'яні зернотерки, точильні бруски, скребки, проколки, бронзові браслети та шпильки з витого дроту. З-поміж інших знахідок – кістяна шпилька та глиняні прясла. Частина матеріалів з розкопок станом на тепер зберігаються в експозиції Кам'янець-Подільського державного історичного музею-заповідника та Нетішинського міського краєзнавчого музею (Горячова 2010, с. 328; Винокур, Гуцал, Мегей 2011, с. 433-465).

У безпосередній близькості, 2-2,5 км на захід від об'єкта – «Поселення Комарівка», археологічні роботи проводили С. С. Березанська та В. О. Самолук (в урочищі Козацькі Могили, урочищі Піонерка, пункт «Залізниця», пункт «Озеро» та ін.), які збирали уламки кераміки та знаряддя праці тшинецької археологічної культури доби бронзи (Збирач 2014). Тут було виявлено чотири курганні групи тшинецької культури та низку багатошарових поселень. Вісім насипів розкопано під керівництвом С. С. Березанської протягом 1998-2000 років. В основі насипів, висота яких сягала 0,50-1 м, діаметр – 15-25 м, виявлено ями, залишки вогнища, фрагменти керамічних виробів, окремі кальциновані кістки. Поховання супроводжувалися бронзовим наконечником списа, шпилькою, браслетами, спіралевидними намистинами, уламками діадери й підвіски, кременевими вістрями стріл і глиняним пряслом. Дослідниця датувала кургани кінцем XIV – початком XII ст. до н. е. (Березанська 2002, с. 178-183).

У червні 2024 року Крупецькою сільською радою було замовлено виготовлення облікової документації на цей об'єкт культурної спадщини.

Візуальним обстеженням 24 серпня 2024 року старші наукові співробітники відділу охорони пам'яток Семенчук С. О. та Проказюк Т. О. встановили, що «Поселення Комарівка» (ранній залізний вік VIII-V ст. до н. е.) знаходиться в межах села Комарівка, у його північній частині в заплаві лівого берега річки Горинь (рис. 1).

Від орієнтовного центроїда об'єкта за 180-200 м на захід русло річки Горинь має напрям північ – південь. З півночі від орієнтовного центроїда об'єкта за 250-270 м річка Горинь має крутий поворот, куди впадає безіменний струмок, що є її лівою притокою (протікає через с. Комарівку). За 380 м на південний схід Т-подібне перехрестя вул. Лесі Українки та вул. Джерельна. За 140 м на південний схід від орієнтовного центроїда об'єкта проходить польова дорога, яка розділяє земельні ділянки з городами та присадибні земельні ділянки (тягнеться з Пн.-Сх. на Пд.-Зх. паралельно вул. Лесі Українки).

Загалом територія пам'ятки знаходиться на підвищенні, має рівнинний характер з виходами піску на поверхню. Земельна ділянка вкрита різнотрав'ям та частково заліснена самосійним сосняком і в основному використовується для сінокошення та випасу худоби. Північна, північно-західна частини території пам'ятки мають більш суттєве пониження в бік річки Горинь. Майже на усій території пам'ятки простежуються сліди давньої глибокої оранки, частково ведеться городництво.

На поверхні земельної ділянки території пам'ятки спостерігаються залишки життєдіяльності людини у вигляді фрагментів глиняного ліпного посуду, крем'яних відщепів та кам'яних

виробів, що свідчить про вихід археологічного культурного шару на поверхню. Орієнтовна площа поширення підйомного матеріалу 1,4 га (140 x 100 м). Було відібрано 12 фрагментів глиняного ліпного посуду, з яких один фрагмент денця та фрагмент вінчика. Привертає увагу фрагмент вінчика, на якому простежуються два проколи, зроблені майстром перед випалом. Товщина глиняних виробів від 0,8 до 1,5 см. Лише один фрагмент має грубі форми з вушком (можливо, фрагмент зерновика, товщина стінки 2-3 см). Також зібрано кам'яні знаряддя праці: фрагмент кам'яної сокири (колір жовтувато-сірий, довжина 8 см, ширина 4,5 см, товщина 2,5 см.) та два кам'яні-розтирачі округлої форми з кременю з шороховатою та гладкою шліфованою поверхнею (колір темно-синій, сірий; діаметр 7 см та 8 см), рис. 2.

Загалом стан об'єкта «Поселення Комарівка» (ранній залізний вік VIII-V ст. до н. е.) задовільний, хоча й існують ризики (загрози) у вигляді глибокої оранки, що може суттєво пошкодити археологічний культурний шар. Археологічні розкопки на об'єкті не проводилися.

Отже, об'єкт «Поселення Комарівка» (VIII-V ст. до н. е.), розташований у межах с. Комарівка на лівобережній заплаві р. Горинь, є перспективною археологічною пам'яткою раннього залізного віку, що зберегла культурний шар і підйомний матеріал. Виявлені фрагменти ліпного посуду та кам'яні знаряддя праці підтверджують наявність давнього поселення та вихід археологічних залишків на поверхню.

Попри загалом задовільний стан збереженості, пам'ятка зазнає антропогенного впливу, насамперед унаслідок глибокої оранки та господарського використання території, що створює реальну загрозу пошкодження культурного шару. Об'єкт потребує належного пам'яткоохоронного статусу, подальшого моніторингу та, за можливості, проведення археологічних досліджень з метою уточнення його хронології, меж і наукового потенціалу.

Археологічну розвідку в с. Манівці «Кургани 2» по вул. Радісна, Красилівської міської територіальної Хмельницького району Хмельницької області здійснено 7 жовтня 2024 року.

Курган є однією з найхарактерніших пам'яток давньої поховальної архітектури. Термін походить із тюркських мов, у яких словом «курган» позначають могилу. Курганні насипи поширені на значній частині Євразії, а також відомі в Японії та Північній Америці. На території України традиція їх спорудження бере початок у IV тис. до н. е. і простежується до XII-XIII ст.

Здебільшого кургани зводили на домінуючих елементах рельєфу, що надавало їм не лише сакрального, а й ландшафтного значення. Упродовж тривалого часу один і той самий насип міг використовуватися повторно: до первинного поховання додавалися так звані впускні поховання. Унаслідок цього курган нерідко перетворювався на своєрідний могильник, який відображає матеріальні залишки різних епох, культур і спільнот.

У конструктивному відношенні курган є земляною напівсферичною поховальною спорудою круглої або овальної форми. Насип формували з дерну, ґрунту, каміння, інколи із застосуванням дерев'яних конструкцій. Деякі кургани оточувалися ровом або кам'яним колом (кромлехом), могли містити одну чи кілька поховальних камер. Первинні поховання зазвичай розташовувалися на рівні материкового ґрунту, тоді як пізніші здійснювалися шляхом заглиблення в уже існуючий насип. Пам'ятки можуть функціонувати як окремі об'єкти, групи курганів або курганні могильники.

Курганні насипи мають виняткове значення для дослідження дописемної історії. У багатьох випадках вони є єдиним джерелом інформації про матеріальну культуру, господарство, вірування, соціальну організацію та антропологічні особливості давнього населення. Саме комплексне археологічне дослідження курганів дає змогу встановити хронологічну та культурну належність пам'яток і пов'язати їх із носіями конкретних археологічних культур.

Водночас кургани є важливою складовою історичного ландшафту. Як виразні домінанти місцевості, вони відігравали роль орієнтирів для мандрівників і картографів, ставали об'єктами фольклорних уявлень та зацікавлення перших дослідників старожитностей.

Хоча кургани традиційно асоціюються зі степовими археологічними культурами, їх значна концентрація зафіксована й на території Хмельницької області. Найдавніші з них у регіоні датуються III тис. до н. е. і пов'язані з пам'ятками доби бронзи. Активне спорудження курганів тривало впродовж бронзової доби та раннього залізного віку, особливо в ранньоскіфський період (VII-VI ст. до н. е.). Найпізніші курганні пам'ятки регіону належать до княжої доби XI-XIII ст., що свідчить про тривалу та безперервну традицію їх використання.

Досліджувана група з двох насипів у селі Манівці вперше описана М. Теодоровичем 1899 р.: «... на одном из древних курганов (...над самою транзитной дорогой... из г. Кременец в г Староконстантинов) ...поставлены были три каменные креста... Не далее 20 саж. от этого кургана красуется другой, такой же величины, курган, только без всяких внешних атрибутов» (Теодорович 1899, с. 482).

Це місцезнаходження на початку ХХ ст. було нанесене на археологічну карту Волинської губернії В. Б. Антоновичем (Рис. 3).

Візуальним обстеженням старші наукові співробітники відділу охорони пам'яток Семенчук С. О. та Проказюк Т. О. встановили, що «Кургани (2)» дійсно знаходяться на північній околиці села Манівці, на вододілі річок Понора та Ікопоть. Від орієнтовного центру кургану № 1, до річки Понора (на південь, де утворений став) – 300 м, а до річки Ікопоть (на північ, де заболочена її долина) – 1,5 км.

Територія, на якій розміщені кургани, рівнинна, надзаплавна, з незначними плавними пониженнями та підвищеннями. Використовується під садівництво, городництво.

Кургани розташовані в межах села між вул. Радісна та ґрунтовою дорогою на с. Кульчин, які є паралельними і мають напрямок схід – захід. Ґрунтова дорога на цьому відрізку має лісозахисну смугу і за 7,8 км в західному напрямку виходить на територіальний автомобільний шлях України Т-23-14 (маршрут: Теофіполь – Краси́лів – Сушки), де утворене велике перехрестя (Краси́лів, Теофіполь, Антоніни).

Курган № 1 знаходиться між городами місцевих мешканців. Домінує над територією. З усіх сторін підораний. Має куполоподібну форму, близьку до кола, яке з півдня розірване (пошкоджене). Висота близько 3 м і в діаметрі орієнтовно 50 м (рис. 4). Північна частина споруди найвища, тут установлений камінний хрест з піскови́ка (напря́м північ-південь, h – 1,2 м) (рис. 5). Поверхня хреста пошкоджена природними ерозійними раковинами, внаслідок чого він має не рівномірні параметри (найбільші пошкодження на поверхні, що обернена до атмосферних опадів. Поверхня вкрита мохом, лишайником та вапняною побілкою). Довжина від сучасної поверхні вертикального рамена 117-120 см, ширина – 38-40 см, довжина горизонтального рамена 80-83 см, ширина 26-35 м, товщина рамен у середньому 20-25 см. Рамена злегка звужуються до середохрестя. Під горизонтальним раменом, простежується горизонтальне штучне заглиблення (1-2 см) у вигляді поясу, що найкраще простежується із східної сторони (очевидно лицьова сторона) (рис. 5).

Північна, східна та західна сторони центральної частини мають круті схили. У південній частині насипу простежується впадина (яма) орієнтовними розмірами 10х10 м. Це давні сліди земляних робіт на об'єкті (грабіжницька яма або ж вибирання ґрунту для господарських чи військових потреб, що негативно позначилося на об'єкті). По периметру підосви насипу спостерігаються сліди механічного обробітку землі у вигляді оранки, що з часом призвело до розтягування поли насипу і частково спотворило первісний вигляд споруди. Найбільш зруйнованими (розтягнутими) є південна та південно-західна сторони, які межують із землями громадської та житлової забудови (присадибні ділянки). Центральна частина задернована, вкрита різнотрав'ям, використовується для випасу худоби. Орієнтовно за 70 м на південь від межі об'єкта знаходяться будинки та споруди (вул. Дружня). Орієнтовно за 40 м на північ від межі насипу знаходиться польова дорога з лісозахисною смугою. За 50 м на південний захід містяться два земляні вали висотою 1,5 м, площею 40х8 м та 23х8 м (зі слів місцевих мешканців, це незакінчене будівництво залізниці перед Другою світовою війною). З північно-західної сторони об'єкт межує з залісною умовною межею між городами. По периметру межує з городами місцевих мешканців, які частково заходять на його територію і його умовні охоронні зони. На цей час курган № 1 має задовільний стан, хоча й наявні негативні чинники (загрози) у вигляді періодичного підорювання поли насипу.

Курган № 2 знаходиться на південний захід від кургану № 1. Відстань між орієнтовними їх центроїдами (вершинами) – 170 м. (рис. 6). Розташований на городі присадибної ділянки. З півдня на курган заходить господарська будівля, витягнута за напрямком захід – схід. Зі сходу садок земельної ділянки громадської та житлової забудови. З півночі та заходу – городи (грядки) присадибної ділянки, на якій знаходиться об'єкт. Курган 2 не одразу простежується порівняно з курганом 1, тому що розташований упритул до садибної житлової забудови, що нівелює його розміри. Орієнтовні розміри кургану: площа 25х25 м, d-25 м h-1,5 м. Центральна частина

території кургану використовується як город (грядки), піддається ручному та механічному обробітку.

Між курганами спостерігається пониження, де встановлені два земляні насипи у вигляді валу, який витягнутий за напрямком захід – схід. В одному місці насип розірваний (рис. 7). Орієнтовні розміри валу: довжина 85 м, ширина 5 м, висота 1,5 м. Розрив валу – 15 м в районі земельної ділянки сільськогосподарського призначення.

Межа території пам'ятки встановлюється для курганів у межах населених пунктів – 100 метрів навколо орієнтовного географічного центру (центроїда) знахідки фрагмента ділянки археологічного культурного шару поховання, визначеного в обліковій документації до затвердження науково-проектної (науково-дослідної) документації з визначення меж та режимів використання території пам'ятки (ч. 1 Ст. 14¹ Закону України «Про охорону культурної спадщини» (в редакції від 14.12.2024) (рис. 8).

Отже, щойно виявлений об'єкт культурної спадщини «Курганна група (2) Манівці» (II-I тис. до н. е.), що розташований на північній околиці села Манівці Красилівської міської територіальної громади Хмельницького району Хмельницької області є пам'яткою матеріальної культури минулого, цінним джерелом інформації щодо історичного і культурного розвитку, етнічних і соціально-економічних процесів, духовної культури давніх народів. Об'єкт зберіг свою автентичність, що яскраво виражено у формі та матеріальній структурі. Він пов'язаний з історичними подіями, віруваннями, життям і діяльністю людей, які зробили значний внесок у розвиток культури певного населеного пункту чи регіону, що відповідає критеріям пам'ятки місцевого значення.

Курганний могильник з чотирьох насипів в околицях с. Дружне Красилівської міської територіальної громади, Хмельницького району, Хмельницької області виявив археолог С. Ю. Демидко у 1999 році. Він зазначив, що *«могильник з чотирьох насипів розташований на схилі мисоподібного виступу лівого берега р. Случ (Случ – Горинь – Дніпро) за 1,0...1,2 км на схід від села, в уроч. «Могилки». Курган 1: висота насипу 0,3...0,4 м, діаметр – 30 м. Курган 2: висота 1 м, діаметр до 50 м. За 0,05 км на північ від кургану 1. Курган 3: у плані – дугоподібний, висота 1,5, площа 60×25 м. За 0,2 км на північ-північний схід від кургану 2. Курган 4: висота 0,3 м, діаметр ≈ 50 м. За 0,05 км на північний захід від кургану 3. Насипи суттєво ушкоджені оранкою»* (Демидко 1999).

У 2014 році «Курганну групу (5)» візуально обстежував старший науковий співробітник відділу охорони пам'яток історії та культури у Хмельницькій області С. М. Шпаковський. У своєму звіті він зазначив: *«село Дружне (Друженська сільська рада) – курганна група (5), II-I тис. до н. е. Могильник з чотирьох насипів виявлено С. Демидком у 1999 р. Розташований на схилі мисоподібного виступу лівого берега р. Случ (Случ – Горинь – Дніпро), поблизу Кузьминського ставу, за 1,0-2,0 км на схід від села, в уроч. «Могилки». Так, 4 кургани розташовані біля лісу на полі, розорюються (засіяно соєю). Курган 1: під лісом, на схід від села за 2 км, від лісу за 50 м, від річки за 80 м. Висота насипу 1,5 м, діаметр – 20 м. Найбільш збережений з тих курганів, що розташовані на полі. Курган 2: висота 0,3-0,4 м, діаметр 20 м. За 50 м від кургану 1 в сторону села. Курган 3: висота 1 м, площа 40×30 м. За 100 м на захід від кургану 2. Курган 4: висота 0,3-0,5 м, діаметр 20 м. За 40 м на захід від кургану 3. Кургани суттєво пошкоджені оранкою. Курган 5 не виявлено».* Попередньо дослідники курганну групу датували II-I тис. до н. е., хоча більш точне датування можливе лише археологічними дослідженнями (Шпаковський 2019, с. 199).

Відділом культури Красилівської міської ради Хмельницької області в жовтні 2024 р було замовлено виготовлення облікової документації на об'єкти культурної спадщини (об'єкти археології Красилівської міської ТГ), зокрема й на «Курганну групу (5)» (с. Дружне, за 0,8 км на схід від села, поблизу Кузьминського ставу).

Візуальним обстеженням 7 жовтня 2024 року старшими науковими співробітниками відділу охорони пам'яток Семенчуком С. О. Проказюком Т. О. встановлено, що курганна група знаходиться за 1,2 км на схід від приватних будівель села Дружне (від вулиці Лісова), праворуч ґрунтової дороги, що веде від села до лісу, на сівозмінному полі. Зі сходу від села за 1,5 км – початок лісу, біля якого з півдня тягнеться обвідний водний канал Кузьминського ставу (лівий берег р. Случ). Від зовнішнього кута обвідного каналу за 140 м на північний захід розташований Курган 1. За 170 м на південний захід від Кургану 1 орієнтовний центр Кургану 2. Від Кургану 2 за 160 м на північний захід – орієнтовний центр Кургану 3. Від Кургану 3 на південний захід

за 110 м – орієнтовний центр *Кургану 4*. Курганна група витягнута із заходу на схід. Насипи розорані, що призвело до їхнього суттєвого пониження і майже зливаються із полем (рис. 9). Простежуються чотири курганні насипи, які дещо витягнуті в плані: Курган 1: висота до 1 м, 60х90 м, витягнутий в напрямку північ-південь (розораний). Курган 2: висота до 0,3 м, 120х160 м, витягнутий напрямку захід-схід (розораний). Курган 3: висота 0,3 м, 120х60 м, витягнутий в напрямку південь-північ (розораний). Курган 4: висота 0,3-0,5 м, 80х100 м, витягнутий в напрямку захід-схід (розораний). Ґрунт чорний, місцями сіро-жовтий (Курган 2 та 3). Западини, рівчаки на території об'єктів не простежуються. Обстежено також територію навколо об'єктів понад 0,5 км й подібних земельних споруд не виявлено.

Земельна ділянка, на якій розташовані кургани, рівнинна, з незначним нахилом на південь до заплави ріки. Заплава облогує (польова дорога попід поле до лісу, трава з купинами та чагарники з деревами, очерет).

Об'єкт знаходиться в незадовільному стані. Територія об'єкта використовується, як землі сільськогосподарського призначення, піддається негативним чинникам (загрозам) у вигляді багаторічної оранки (обробіток поверхні ґрунту механічним способом важкою сільськогосподарською технікою), що призвело до спотворення первісного вигляду поховальних споруд, їхнього пониження та розтягнення. Поховальні камери зовні не простежуються.

З аналізу звітів дослідників та власних досліджень і обстежень приходимо до висновку, що курганный могильник, який відповідно до розпорядження Хмельницької облдержадміністрації від 18.05.1999 р. № 94/99-р був взятий на державний облік як щойно виявлений об'єкт за видом «археологія» під назвою «Курганна група (5)», місцезнаходження: село Дружне, за 0,8 км на схід від села, поблизу Кузьминського ставу, слід назвати «Курганна група (4) Дружне», адже курган 5 не описаний під час виявлення курганної групи археологом С. Ю. Демидком, та під час пам'яткоохоронних обстежень попередніх років також нам не вдалося його зафіксувати.

Отже, щойно виявлений об'єкт культурної спадщини потрібно назвати «Курганна група (4) Дружне», датування: (II-I тис. до н. е.), місцезнаходження: 1,2 км на схід від села Дружне (від вул. Лісова), урочище Могилки, Красилівської міської громади Хмельницького району Хмельницької області.

«Курганна група (4) Дружне» є об'єктом матеріальної культури минулого і цінним джерелом історичної інформації. Об'єкт відповідає критерію автентичності, що знаходить своє втілення у формі та матеріально-технічній структурі, відповідає критеріям пам'ятки місцевого значення.

Отже, таким чином пам'яткоохоронні археологічні розвідки, здійснені у 2024 році на території Хмельницької області, підтвердили високий рівень насиченості регіону об'єктами археологічної спадщини різних історичних періодів – від доби бронзи до козацьких часів. У ході обстежень уточнено просторову локалізацію, характер та стан збереженості пам'яток, зокрема поселення у с. Комарівка та курганных груп у селах Манівці й Дружне. Зафіксовано наявність археологічного культурного шару, підйомного матеріалу, а також визначено чинники потенційної загрози їх збереженню.

Проведені роботи засвідчили, що значна частина об'єктів перебуває у задовільному стані, однак піддається постійному антропогенному впливу (оранка, господарське освоєння територій, природні ерозійні процеси), що потребує системного моніторингу та належного правового захисту. Виготовлення облікової документації та внесення пам'яток до відповідних реєстрів є важливим кроком у напрямі їх збереження.

Отримані результати мають суттєве наукове значення, оскільки розширюють джерельну базу для вивчення матеріальної культури, соціально-економічних і духовних процесів давнього населення регіону. Водночас лише збереження пам'яток до проведення стаціонарних археологічних досліджень створить можливість для більш об'єктивного й комплексного аналізу історико-культурних процесів, пов'язаних із заселенням території, міграціями та міжетнічними контактами.

Таким чином, пам'яткоохоронні розвідки 2024 року не лише уточнили стан археологічної спадщини краю, але й окреслили перспективи подальших наукових досліджень та заходів із її охорони.

ЛІТЕРАТУРА

- Березанська С. С. 2002. Про новий тип пам'яток тшинецької культури. *Вісник Нетішинського краєзнавчого музею*. Нетішин, с. 178-183.
- Винокур І. С., Гуцал А. Ф. Мегей В. П. 1998. Дослідження курганів доби бронзи в селі Дорогоща на Волині. *Записки наукового товариства ім. Шевченка*. Т. ССХХХV, Львів, с. 431-465.
- Горячова Н. 2010. Олександр Романчук: життєвий та дослідницький шлях. *Острозький краєзнавчий збірник*. Остріг: Острозька друкарня. с. 326-337.
- Демидко С. Ю. 1999. *Звіт про результати польових досліджень Хмельницької охоронної археологічної експедиції у 1999 р.* Науковий архів ІА НАНУ, ф. е. 1999/126.
- Перспектива. Інформаційний портал м. Нетішин. 2014. Збирач матеріальної культури краю. Режим доступу: <https://perspekt.org.ua/news/%D0%B7%D0%B1%D0%B8%D1%80%D0%B0%D1%87%D0%BC%D0%B0%D1%82%D0%B5%D1%80%D1%96%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%BE%D1%97%D0%BA%D1%83%D0%BB%D1%8C%D1%82%D1%83%D1%80%D0%B8%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%8E> [дата звернення 24 лютого 2026].
- Теодорович Н. И. 1899. Волинь в описаниях городов, местечек и сел в церковно-историческом, географическом, этнографическом, археологическом и др. отношениях. *Историко-статистическое описание церквей и приходов Волынской епархии*. Почаев, Т. IV, Староконстантиновский уезд.
- Тереножкин А. И. 1957. Лужицкая культура и культуры Среднего Поднепровья. *Краткие Сообщения Института Истории Материальной Культуры АН СССР*. Вып. 67, с. 3-16.
- Цись П. М. 1951. Схема геоморфологического районирования западных областей УССР. *Географический сборник ЛГУ*. Львов, Т. XVIII, Вып. 1, с. 11-62.
- Шпаковский С. М. 2019. «Моя земля, моя пам'ятка, мій дім!»/Упоряд. І передмова В. А. Захар'єв, І. Я. Леськів. Хмельницький, ФОП Цюпак А. А.
-

Serhii Semenchuk,

Associate Professor of the Department of Social Sciences
of the Khmelnytskyi Humanitarian-Pedagogical Academy,

Candidate of Historical Sciences (PhD),

Associate Professor, Honored Local Historian of Khmelnytskyi Region.

Senior Researcher of the Department for the Protection
of Cultural Heritage of the Khmelnytskyi Regional Scientific
and Methodological Center of Culture and Arts.

Taras Prokaziuk,

Senior Researcher of the Department

for the Protection of Cultural Heritage

of the Khmelnytskyi Regional Scientific
and Methodological Center of Culture and Arts,

Master of History.

PROTECTIVE SURVEYS OF ARCHAEOLOGICAL OBJECTS AND SITES IN KHMELNYTSKYI REGION IN 2024

The publication presents the results of protective archaeological surveys carried out in 2024 by senior researchers of the Khmelnytskyi Regional Scientific and Methodological Center of Culture and Arts, Serhii Semenchuk and Taras Prokaziuk, on the territory of Khmelnytskyi region. The study focuses on the examination and documentation of archaeological heritage objects, in particular the settlement in the village of Komariivka and burial mound groups in the villages of Manivtsi and Druzhne. The state of preservation of the sites, their spatial localization, main characteristics, and significance for the study of the ancient history of the region are analyzed. The obtained results are important for the protection and further research of the archaeological heritage of Khmelnytskyi region.

Keywords: site, object, settlement, burial mound, protection zone.

Рис. 1. Ортофотоплан. Нанесення схеми розташування об'єкта на карту Google Проказюк Т. О. 23.11.2024 р.

Рис. 2. Підйомний матеріал з поверхні ґрунту на території пам'ятки. Знахідки з поселення 24.08.2024 р. Семенчук С. О. та Проказюк Т.О. (1 – 12 фрагменти ліпного глиняного посуду (вироби із глини), 13 – фрагмент кремінної сокири; 14,15 – розтирачі, розтиральники (вироби із каміння). Фото Семенчук С. О.

Рис. 3. Фрагмент археологічної карти Волинської губернії
В. Б. Антоновича поч. XX ст.

Рис. 4. Загальний вигляд на Курган № 1 з півночі,
від ґрунтової дороги з лісосмугою (фото 07.10.2024 р. Проказюк Т. О.)

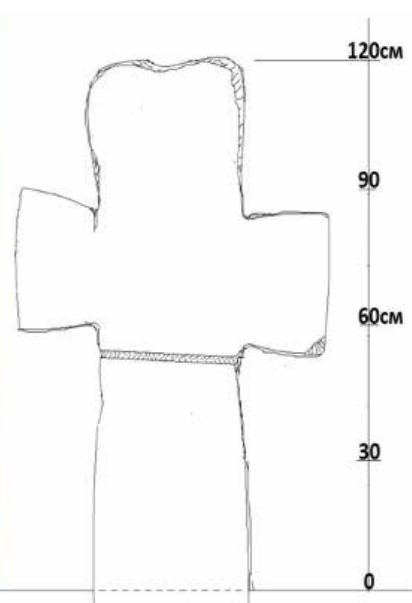

Рис. 5. Лицьова сторона чотирираменного кам'яного хреста, що установлений в північній частині Кургану 1. Вид із сходу. «Курганна група (2) Манівці». Прорис Т. Проказюк, 2025 р.

Рис. 6. Загальний вигляд з півночі з городів на Курган 2. Зафіксовано господарські будівлі та споруди у південній частині об'єкта. (фото 31.03.2016 р. Шпаковський С.М.)

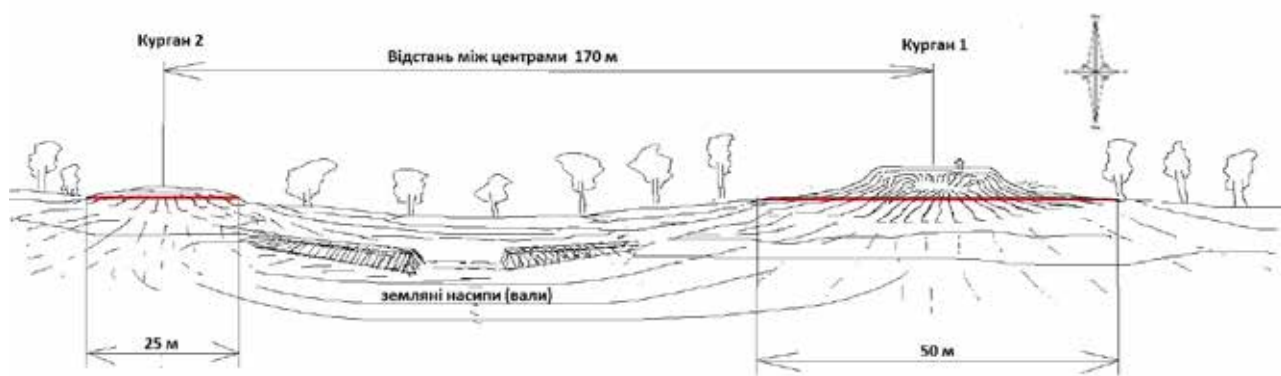

Рис. 7. Графічний рисунок «Курганна група (2) Манівці». Т. О. Проказюк, 2025 р.

Рис. 8. Схематичний план розташування об'єкта культурної спадщини «Курганна група (2) Манівці»

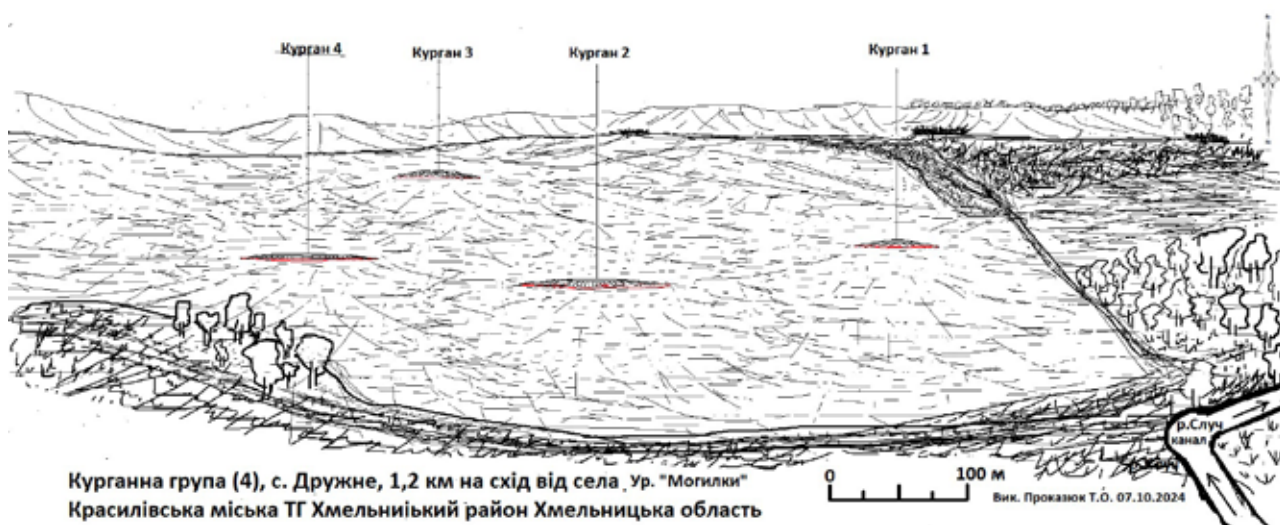
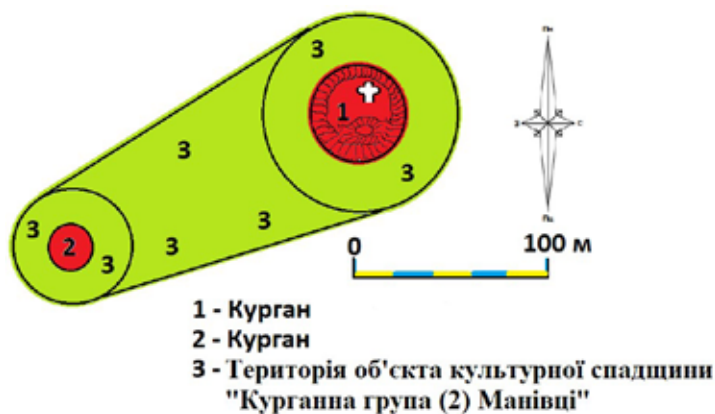

Рис. 9. Умовна схема розташування курганної групи в просторі. Село Дружне, за 1,2 км на схід від села (від вул. Лісова), урочище «Могилки», поблизу Кузьминського ставу. Т. О. Проказюк 2025 р.